

'מבשרי אחזה אלוה': מהותו של החיפוש המתמיד

חגית חוף

המחשבה של האדם מקבילה לאוויר, לנשימה. האדם נושם אוויר וחי אך אין הוא יוצר את האוויר. זו מהות המחשבה ככלי לנשמה. האדם חושב אך אין הוא יוצר את המחשבה.

רות רייכלברג, תיקון ליל שבועות תשמ"ג

את השורות האלו שאני כותבת על אודות רות רייכלברג ומחשבתה, איני מסוגלת לכתוב בביתי, אצל שולחן הכתיבה מול הספרייה. את השורות האלו אני כותבת ברחוב ירושלמי, בבית קפה, אחד הבודדים שבו לא ישבנו, רות ואני. אני יושבת מול כוס תה עם נענע ועוצרת עצמי שלא להזמין אספרסו כפול או כוסית יין עבורה. הנוכחות שלה כל כך ממשית, עד שאני כדרכי מבקשת ממנה לסייע לי, כדרכה, ליצור במילים אלו פתח כלשהו אל שורשי מחשבתה.

אני מבקשת ממנה עזרה להתחבר לשורש ההגות שבה, הגות ששנים רבות הייתי עדה לנביעתה, ליצירתה. הגותה של רות נבעה, בין השאר, מחלום לילה, משוטטות ברחוב בשעת שקיעה, מפרח מנץ או מפגישה עם עובר אורח. היא הייתה מלקטת שעות, מקומות ומפגשים ביד רחבה ואוהבת, וכל הלקט הזה הפך להשתאות, למעין התחקות אין-סופית אחר מעשה הבריאה.

כבר שנים אני מנסה להגיע לרגע העיבור, לאותה שעה שבה מבטה של רות פגש בדבר-מה, הזדווג וילד שפע שהתבטא בדיבור. היינו יושבים אצל שפע זה שעות,

* חגית חוף היא משוררת ופסיכותרפיסטית יונגיאנית, שהייתה תלמידתה וחברתה הקרובה של רות רייכלברג. ערך עירא אבנרי.

במה שנקרא 'שיעורים', וכל מי שלמד אצלה יודע בדיוק את התחושה: התחושה כי הדברים הבוקעים מפיה היו מונחים בעמקי נפשנו מקדמת דנא. שנים רבות חפצים היו להתעורר, לצאת ולהיראות. היה זה ידע עמוק ועתיק שמצוי בנו ומוצא דרכו מאי אן אל נשמתנו, נפשנו, מוחנו וגופנו. בשיעוריה של רות היינו נודדים הרחק ממקום מגורינו, חברינו, בני משפחתנו ומן היצירות שלמדנו עד כה, יושבים סביבה – וסביבנו היה נוצר מקום אחר. באותה שעה היינו מתקיימים מעבר לזמן ומתחברים לאבות, לאימהות, לשרי צבא, לנביאים ולמשוררים שבתוכנו.

רות כמו הייתה עומדת אל מול מבוכ, מבוכ עלום אשר לפתחו אף אנו היינו נכספים; וצירפנו עצמנו אליה, איש-איש בדרכו, עם מקלנו ותרמילנו ועם הידיעה כי נחוץ לנו דבר מה נוסף. והיא, בראותה אותנו, הייתה מכנסת אותנו באהבה תחת כנפיה אל עומקי המבוכ. שם הילכנו גם נפעמנו מאור וחושך מעורבבים יחדיו. וכשחשנו כי רבה הדרך, היו פורחות באוויר אותיות מכתבי השפת אמת, הבית יעקב, שם משמואל, בית גנזי, תומר דבורה, מי השילוח, פרי צדיק, מהר"ל, ליקוטי מוהר"ן – מאירות את דרכנו כלפידים בוערים.

היינו ממריאים, ובאותו הילוך-מעוף נגלו לנו בעת ובעונה אחת קשיי הדרך, עומקי יופייה וסבך המבוכ. דברים היפכו עצמם פשוטים כנוף ילדות. בחברתה של רות, מורת-הדרך שלנו, גילינו כי זהו מבוכ אשר בשערו עומדות היו רגלינו עוד מרגע לידתנו.

ואני יושבת בבית קפה ירושלמי, מביטה בשתי יונים, ודרך ליקוטן מנסה להבין את סוד המעוף של רות. עם מותה התחלנו מבינים כי מחשבתנו שוחחה עם נפשנו בשעה שדאינו באותו מעוף בלתי-פוסק שנקרא חיים.

זכור לי כי אחד הדברים הראשונים שאמרה לי היה: 'דעי לך כי דיבור שאת שומעת מפי, אין הוא אלא אחד חלקי שישים מן המחשבה, שהיא אחד חלקי שישים מהולדת המחשבה, שהיא אחד חלקי שישים מהמקום שבו הרעיון או היצירה קיימים'. כך לימדה אותנו יהדות, כך לימדה אותנו ספרות, וכך לימדה אותנו חיים. היה בה ססמוגרף מילים. היא חתרה להתחבר ישירות לעומקי המקום שבו רעיון או יצירה קיימים, עוד טרם הופרדו רגליים מראש או גוף מנפש ומנשמה. רות הייתה אומדת מרחבים בעין אוהבת ומתחברת למהותה של יצירה.

רות חידדה גם את מחשבתו של גסטון בשלאר (Gaston Bachelard)¹, שדיבר על 'הפואטיקה של המקום' ועל 'הפילוסופיה של הלא' ושאל האם אנו אנשים בעלי דמיון, האם אנו ממציאים דברים לא קיימים, או שמא הדברים הם פרה-קיימים; כמוהו כנובאליס (Novalis)², שכתב כי השירה היא אבסולוטית, קיימת מלכתחילה, והחזון הוא לתרגם את החלום הפואטי לחוק ולגלות שלא ניתן לגלותו כחוק. תמונה היא תמונה לא מפני שאפשר לבנות אותה לעולם ועד, אלא כי בכל רגע אפשר לפרקה. מבחינה זו, הדמיון עדיף על החומר, ותפקיד המבקר הוא להחליף את דמיונו של המשורר.

זו חשיבות הלשון והדיבור. גדולתה של רות הייתה כרוכה בהבנה כי הלשון והדיבור נושאים את כל המסתורין במהותו של עם ישראל:

מדוע ישראל הוא עם שתפקידו תלוי בלשון? מאז בריאתו של האדם הראשון, שתפקידו היה לתת שמות. לתת שם פירושו ליצור ולהגדיר את הדבר; שהרי על ידי הגדרה זו בוראים שנית את הדבר. ואכן, כך היה זמן-מה, ומאז גורש האדם הראשון מגן העדן, החלו תעתועים בתולדות, כדי לנסות ולכבוש, דור אחר דור, את ממד הדיבור; כי אין עם ישראל בלי דיבור ובלי שירה. אותו דבר-מה היה חסר מאז שהאדם הראשון קלקל ועד לדוד המלך. דוד המלך נברא כדי לתקן את האדם הראשון, שלפי המדרש ויתר על שבעים שנים מחייו בכדי לתת מהן לדוד, שהיה אמור להיוולד מת. דוד הוא המלך שיכול היה לתקן את התהלים, ובכך ליטול את הדיבור שאליו התחבר הנביא בכוח מתנת הנבואה האישית שלו ולהעביר אותו הלאה תוך שהוא מתרגם את הדברים שקיבל לשפת הממד הציבורי.³

הממד הציבורי יש בו מן התשוקה האין-סופית: 'מבשרי אחזה אלוה' (איוב יט, כו), לגעת בהתהוותה של כמיהה, ואולי דרכה להיות שותפים במעשי הבריאה. דרך המילים – להעניק משמעות לקיומנו, מתוך אהבה והשתוקקות לאל. בד בבד,

1 פילוסוף צרפתי (1884–1962). עסק בעיקר בתורת הכרה, וכן במהות השירה, החלומות, הדמיון ועוד.

2 שם העט של גיאורג פיליפ פרידריך פרהייר פון-הרדנברג (1772–1801), סופר, משורר והוגה דעות. מראשוני הפילוסופים של תנועת הרומנטיקה בגרמניה.

3 כל המובאות במאמר זה הן מתוך שיעורים של רות רייכלברג.

רות הקפידה לא לחנוק את הדיבור ואת הטקסט דרך הלימוד. היא עסקה רבות בשאלה כיצד להשאיר את הלימוד חי, יוצר ומחיה עצמו מאדם לאדם ומדור לדור, שהרי זה תפקיד הדיבור בעולם, ותפקידנו הוא להיאבק על כך. לשוטט בעולמות המחשבה דרך הדיבור – ולהיות נאמנים לה ולעצמנו, כמו הייתה המחשבה נוצרת שוב ושוב כדי לחיות ולחיות. ובמילותיה של רות:

האדם הוא תמיד מעבר לסוד, כי תמיד הוא מעבר למה שהוא אומר, ותמיד הוא גם מעבר להיותו אדם; כי הדיבור והולדתו והלימוד כוללים בתוכם גם משמעויות שהאדם לא ציפה להן, משמעויות שמעבר לזמן; זה הדבר שעושה את הדיבור הנבואי. דיבור נבואי הוא דיבור המכריז על דבר מסוים וכולל בתוכו יותר ממה שקיים בו. כולל בתוכו גם את ההבטחה שבו.

רות ביקשה כל חייה הן את ההבטחה שבדיבור והן את ההתפתחות שבו. היא חיפשה את המעבר של אחד משישים.

בשיעורים על מחשבת החסידות, רות הייתה קוראת עמנו טקסט בשלמותו, שוקעת בתוכו, מסיימת ומתחילה לדבר, אבל המילים לא נערכו אצלה לכבודו, בכדי שניטיב להבין. ניתן היה לחוש במחשבה ולמשש את המחשבה שמעבר למחשבה, מחשבות שהיו דוחפות עצמן דרך המילים; והמילים, באורח פלא, לא הציבו להן גבול. מתן המילים, בשפע שלהן, אילץ אותנו לראשונה לראותן לא כפי שהורגלנו עד כה. לשפע הזה היה כוח משל עצמו. תוך כדי קבלת המילים לתוכנו, היו מתחוללים עולמות, היו נבראים אנשים והיו מתקיימים דורות.

צורת לימוד זו גרמה לנו להעז ולפתוח את נפשנו, אפשרה לנו לקבל עוד ועוד מן השפע הזה שבעולמנו. רות חוותה עצמה כצינור שהשפע והידע מועברים דרכו – ואת כל זאת העבירה אלינו בעוז רגשי, בשמחה עצומה, ולעתים גם באבל או ברגשה.

העוז הרגשי – המתלווה לדברי כל תלמיד חכם שאת תורתו למדנו – היה אחת השאלות שריחפה בחדר הלימוד. חיפשנו בלימוד את הרגש, את הדבר המהותי שמעבר לרעיונות שנהרו ונולדו במחשבה. כשלמדנו בית יעקב או מהר"ל, חברנו אט-אט להלוך הנפש שבו אולי היו מצויים גדולי הדור האלה כאשר כתבו או

כאשר לימדו את תורתם; אולי נגענו בשמץ מאותה התרגשות שקיבלו מאל עליון להבנת התורה שחידשו. הכול היה מכוון לחידוש – ודרך חידושים שאותם למדנו, חוונו את עצמת הרגע שבו בורכו המחדשים. הלב פעם בנו בעוז, העורקים שקקו, הראש חג את מחולו, הדם רתח. רות, באיזה סוג של שיתוף ואחוה, ידעה לחבר אותנו ליצירה באופן שרגע ההבנה שלנו היה מזדווג עם רגע יצירתו של המחדש, הזדווגות אשר הולידה בתוכנו יצירה חדשה, שהפכה לחלק מאתנו.

רות הייתה מבורכת ביכולת לראות בכל מקום ובכל זמן ובכל אדם את המעבר למעבר. זו לא הייתה ברכה פשוטה, כי צורת חיים זו היא נטולת פשרות. לא הייתה לה היכולת להינפש מאותו שפע שבנפש, כי אצלה, כל רגע כלל בתוכו בעת ובעונה אחת את ראשיתו ואת סופו.

כששפע נוגע בשפע ובה בעת נמשך חיפוש אחר מקור השפע, החיים נחיים כאש וכסופה. רות הייתה מודעת לאש זו שבתוכה, לעובדה שהיא חשה דברים ואנשים דרך בערה תמידי. כל רגע ורגע היה נחוה אצלה כרגע הבריאה. לכן, חלק גדול מזמנה הקדישה ליוצרים כמו רמבו, בודלר, רילקה ולורקה, לצד רבי נחמן מברסלב. היא הייתה ערה לסכנות שבני אנוש חשופים להן כשהם ממצים את החיים בכל נשמתם, ללא מנוח, אך עבודה לא הייתה קיימת אפשרות אחרת; היא חיה כך אף כי ידעה (ודיברה על כך בערוב ימיה) שאנשים שבערה טוטלית זו היא לחם קיומם עלולים לכלות את גופם מהר יותר מהרגיל.

הצורך בבערה, שעליו רות הייתה מדברת ושאותו הייתה חיה, לומדת, נושמת, הוא זה שהדריך, בסיפור התלמודי הידוע, את אותם ארבעה שנכנסו לפרדס. אמרה על כך רות בשיעור בעקבות השל"ה:

אהבה לאלוהים אינה יכולה לעבור מעבר לנקודה של זהות ברצונות. לא מדובר באהבה שהיא כעין שיגעון, לא מדובר באהבה שמבקשת להתערבב עם ולהיות אחד עם; שהרי צורך כזה לאיחוד טוטלי מוביל רק למיתה, לשיגעון ולאפיקורסיות. כל המיסטיקות הסובבות תמיד רצו איחוד וחיבור, בעיקר מזרח רחוק. בחיבור ובדבקות יש פיתוי שאני והוא הם אותו הוא. ומה פשר ענוותנותו של משה? משה היה עניו כי ידע את החכמה של אני אני והוא הוא.

ואנו, כיצד אנו יכולים להיות מקושרים לאל אחד? על ידי הדיבור. הבעיה שנוצרת בסיטואציה של התקשרות דרך הדיבור היא כיצד לא לוותר על היכולת להיות מסוגלים לשמוע את הדיבור בלי לסכם את הדיבור. והדרכים לעשות זאת הן להיכנס לפרדס על ידי פשט, דרש, רמז וסוד; על ידי הליכה מקריאת פשט אל הסוד עצמו. זו הכרה, אבל גם זהות. הדיבור הזה הוא הדרך שלנו לבנות, ובזמן שאנו לומדים יש הדדיות מוחלטת, כי הרי כל אחד ואחד מאתנו הוא אות ודיבור, וכשניגשים לטקסט, הוא בונה אותנו [...].

עולם המציאות בפני עצמו הוא בלתי־אפשרי לנו, ואנו מכפילים אותו על ידי עולם הדיבור. האדם הראשון העניק שמות ליצורים, ובכך הוא יצר יחסים בעולם. (דרך השמות, יש לדברים יחס לקדוש ברוך הוא.) הדיבור קושר את העולם הנפשי עם העולם האורגני, וזה בדיוק העולם אשר אותו מעורר הספק: 'אל תתן את פיך לחטיא את בשרך' (קהלת ה, ה). כתוצאה מכך, אלישע בן־אבויה עזב את המונותאיזם: הוא לא ידע לזהות את מקום היחס. בכניסתו או בצאתו, בשרו נפרד מנפשו בתירוץ שלכל אחד מהם מהות, בפני עצמו. אפשר לומר כי הוא סטה לדואליות.

הכבוד שרחשה רות לארבעת הנכנסים נבע אולי מאסירות תודה, כי הם, בטעותם – שעליה שילמו בחייהם בעולם הזה או בעולם הבא – הראו לנו מהי הדרך להימנע מאותם מכשולים שהם כה מפתים, כה נגישים לכולנו. מאז, בכל פעם שיצאנו למסע בעקבות הרגע של חיבור ויצירה, תוך ניסיון ללמוד מתוך החיפוש האין־סופי, ניסינו לא להתפתות למה שכל כך מפתה. כיצד ניתן להיכנס נכון לפרדס – זה מה שניסתה רות להנחיל לנו באמצעות הדוגמה של רבי עקיבא, שהוא הרי 'נכנס בשלום', ולכן 'יצא בשלום':

רבי עקיבא ידע כי דרכו של האדם להכרה נפגשת בשלושת המכשולים: מיתה טרם עת, שייגעון וכפירה. בדרך הזו יש לאדם נטייה המובילה או לעזוב את החיות לאקסטזה, או לעזוב את החברה לשיגעון, או לעזוב את הקהילה ולהגיע לכפירה.

מה שרבי עקיבא חיפש היה רק חיפוש בפני עצמו; שהרי חיפוש מבטא תשוקה, כי התשוקה היא אין־סופית, ומקורה הוא הידיעה שהיא אין־סופית. מה שהיא תחבק, היא תחבק, אבל לעולם לא תחבק את הכול. זו מהותו של החיפוש המתמיד.

ועתה, כשאני יושבת ומנסה להעביר באהבה את מהות בקיעת חשיבתה, את תחושת הריחוף, את הסכנה ואת הרגשה התוקפות אותנו כשאנו אוחזים בידיעה או בשאלה, אני חשה יותר ויותר אסירת תודה לרות, ולו רק בזכות החוויה שחווינו בעזרתה: לאסוף אל חיקנו יופיו של 'רעבון' כשאנו נוגעים-לא-נוגעים במהות התשוקה לתשוקה. ובתוך כך, אני חשה כיצד געגועי אל תורתה השזורה בעולמי ואל הלימוד מהתלים בי עד לחוסר-מובהקות: 'הקולה זה – או קולי?'

מותה של רות היה עבורנו אולי גם האפשרות להמשיך ולהתחבר דרכה לגעוע הנצחי, אשר במרחביו אולי מצוי הצוהר לחיות שמץ מן האפשרות להבין את האמירה כי בעתיד לבוא, לא עוד יברכו על המת ברכת 'ברוך דיין האמת', כי אם את ברכת 'הטוב והמיטיב'; ובעזרת נגיעה מלאת מורא והשִׁפָּל זו נוכל לשוטט בהבזק זמן שבו 'טעם העץ יהיה כטעם פרי' וטעם המפגש עם אדם יהיה כטעם תורתו. על 'מעין עולם הבא' זה אמרה לנו באחד משיעוריה:

'שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה [...] (ישעיהו מ, כו).

מהו המקום שבו מצוי השואל? מהו המקום שממנו הוא נושא עיניו ושואל מי יצר כל אלה?

כשאדם עומד על דעתו, שאלה זו מלאה התפעמות. שאלה זו היא שאלה שנשאלת מעמקי פנים אלי חוץ. ומה עם חזרה פנימה? מהיכן יבוא המענה?

השאלה 'מי יצר?' מקפלת בתוכה את האותיות מִיִּצֵר; ומיצר הוא שאלה המוגדרת מן הפנים כלפי חוץ. ואז: 'מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י-ה' (תהלים קיח, ה). קראתי, לא שאלתי. השאלה הפכה לקריאה, קריאה שממנה נולדת השירה. וי-ה ענני. זכיתי למענה, לא לתשובה. (השירה זקוקה למענה, אך לא לתשובה. תשובה מצמצמת את השירה.) בשלב זה, השאלה אינה מוגדרת, כי על מנת ששאלה תהיה מוגדרת, יש לדעת את התשובה עמוק בתוכנו, או לפחות את מהותה.

במיצר – השאלה עדיין מוגדרת מן הפנים כלפי חוץ; ומה עם החזרה מן החוץ כלפי פנים? והרי המיצר הוא הגעה לשלב של ידיעת הנוכחות, נוכחות שמוגדרת במקום ובזמן.

כדי להגיע לתשובה שמעל לזמן, יש לעבור מן המיצר אל השאול. כלומר, הגיע השלב שבו יש לדעת מה לשאול. והשאול, מהותו היא שאלה סיבובית.

השאל הוא מצב של הבנת הנוכחות. המילה 'שאלה' קיימת במהותו. זה השלב שבו השאלה מתקיימת בזכות הבנה של נוכחות שלא תסתפק במענה, אלא תיתן תשובה ('של נעליך מעל רגליך', שמות ג, ה). והשלב השלישי הוא הגיהינום. כלולות בו האותיות 'מנהג', להיות במנהגים. לעתים תשובה שאנו מקבלים עלולה לגרום לנו לרווחה חד-פעמית ולהיתקעות במנהגים. והרי שאלה – טבעה הוא שתמשיך להישאל עוד ועוד; שתשמור על מהותה הנצחית; שלא ייסתם עליה הגולל עם קבלת תשובה.

כלומר, גיהינום, שאל ומיצר הם אלה שבמהותם עלולים לגרום לנו להיתקע, או לחלופין מסוגלים להובילנו אל פתח גן עדן. כי שם, בגן העדן, מצוי הניגון; והניגון כולל בתוכו את השאלה, את המענה, את התשובה, את השירה. הניגון הוא מעל לשאלה, למענה, לתשובה ולשירה. זה כמו המרד של העץ: לא להיכנע לחוקי המשיכה.

אצל רות, החיים והיצירה – חד הם. ולא בכדי היא לא חוותה את היצירה כתוצאה מוגמרת, בת-הערכה. היא חוותה והחוותה סביבה את היצירה כגעגועים שהתקיימו עם כל נשימה של אדם, מרגע לידתו ועד לרגע מותו, כחלק בלתי-נפרד מנשמתו וכחלק בלתי-נפרד מנשמת הבריאה. הצטרפותה למעשה הבריאה הממשיך בכל רגע ורגע הייתה בשאלה – שהובילה למענה ולתשובה ולשירה, ומשם למנהגים. בזמן הזה ביקשה ללא לאות להגיע אל מַעְבָּר; אל איחודם של אלה, לניגון – ניגון המתחבר ליכולתנו לחוות מסע חיים זה בשלמות, כמעשה בריאה שהוא בו בזמן בתוכנו ומחוץ לנו.

חייה היו מרד בלתי-פוסק נגד סכנת ההתבשמות מאחד משלושת הדברים הנותנים מנוח לאדם: מן היצר, שהוא שורשה של יצירה (שירה); מן ההבנה, המאפשרת 'לדייק את השאלה' (מדעים); ומן המעשים, שהם שחרור של יצירה, יחד עם השאלה שממנה היא נוצרת, והפיכתה לכדי מנהג. ואז המעשה מאבד ממשמעותו והופך למסוגלות ללכוד את כל המסתורין והשפע בתוך הרגע – כאורח-חיים קפדני וחסר-פשר.

משורר שנכתב אצלו טקסט מביט בכתוב, ולא אחת הטקסט המונח לפניו מעורר בו געגוע למה שלא נמצא שם. געגוע אל המַעְבָּר של הדבר שאותו לכד. זו מהות הכמיהה לגן העדן, לאחר שעבר המשורר מן המיצר אל השאל, הצליח להגיע גם

אל הגיהינום בלי ליפול בשבי המנהגים. שלושת אלו, המקרבים אותו אל פתח היצירה, הם תשוקתו המולדת, המייסרת, של האדם לדייק את הניגון. ובו בזמן להבין את חוסר האפשרות לדייקו; וגם זו לטובה, כי אם היה באפשרותנו לדייקו, היו פוסקים לחנים מן הארץ.

אנו, חברותיה־תלמידותיה, היינו עדות ושותפות לחיפושיה אחר הרגע שבו החוויה טרם התפצלה לרעיון־מילים־ניגון; לשיטוט הבלתי־פוסק שלה בכל גווני המיצר, השאול והגיהינום. בלי להתעייף ובלא להיכנע לחוקי המשיכה של הסיפוק, היא הראתה לנו כי כולנו מפלרטטים עם שלושת הפתחים, נאמנה לאמירתה כי ביהדות אין גיהינום, אלא יש מצב שאם עוברים אותו בלא להיתקע, מגיעים לגן עדן, כמצב קיומי.

כפי שההערכה והתודה שקיבלה מאתנו לנוכח התשובות שסיפקה לנו, תשובות אשר לרוב סיפקו אותנו, לא הובילו אותה למחוזות מנוחה וסיפוק, גם לנו היא לא אפשרה לשכון בתוככי תחושות אלה. היא הטילה ספק בסיפוק ודיברה אתנו על 'פייר מנאר, מחבר דון קיחוטה' של בורחס, אותו מנאר שהצליח לכתוב מילה במילה חלקים מדון קיחוטה המקורי בלי להעתיק מסרוונטס ובלי להסתמך על זיכרונו. הוא עשה זאת כי הצליח להיכנס אל דמותו של המחבר, וכשצלח הדבר בידו, הוא שרף את הדפים שכתב. רות לא שרפה את הדפים: היא כילתה עצמה בעיצומה של כתיבה אין־סופית של הבלתי־ניתן־להיכתב. היא נשתתקה, ואני מקשיבה לשתיקתה ונותרת כיום בעצמות ובתחושות שלא העזתי להיוותר בהן אז.

רות לימדה אותנו להתייחס אל המילים כאל שוברות ידע, לנכס כל מילה לעצמנו במקום לראותה כמובנת מאליה. היא לימדה אותנו כי לכל עשב יש ניגון משלו ולכל אדם יש דון קיחוטה משלו, אשר נמצא בתוכו; ובקיומו הפיזי, באכילתו ובהפיכתו לכלי, הוא מדייק את דון קיחוטה שבתוכו. לכן, איך יוכל מי שקורא את דבריה להפסיק את הקריאה ולנסות להתחקות אחר דון קיחוטה שלה, אם כל מה שלימדה אותנו היה בגדר פנס לדייק באומץ את דון קיחוטה שבתוכנו? זה מה שעשה מנאר של בורחס. וזו הייתה גם תורתה.

עם מותה, נותר לנו רק לא לשכוח זאת, גם אם לא יהיה בנו האומץ לעסוק בכך בכל רגע ורגע בחיינו. האמת שניתן לגלות במסעות דון קיחוטה כמוה כמסעות

הבנויים על שלילת המציאות; חיפוש הניגון מתוך הבנה כי מיצר, שאול וגיהינום הם רק טחנות־רוח בעיני המתבונן.

איך ניתן למסור במילים תורה שכל מהותה היא ניגון? איך ניתן להעביר דיבור שנלוש כחומר ביד היוצר עם כל לימוד? ואיך אפשר – גם אחרי אין־ספור כוסות של תה עם נענע, באין־ספור בתי קפה ירושלמיים – להביא את שורש מחשבתה דרך האור שבכלי, המספר את עצמו רק דרך ניגון שמקרב אותנו אל תורתה?

רות רייכלברג, אישה יקרה שגם במותה ציוותה לנו את סוד שבירת המילים, את הניגון שבשתיקה ואת סוד המסע הנצחי, שכמוהו כמסע רגעי, ואת סוד המסע הרגעי, שכמוהו כמסע נצחי.

רות רייכלברג עם נכדיה